

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ С.М. СТАХІВСЬКОГО «ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ»¹

Реалізація Концепції судово-правової реформи в Україні, розробка і прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, орієнтація на європейські стандарти в судочинстві, вимагають переосмислення суті й завдань окремих кримінально-процесуальних інститутів, в тому числі й положень доказового права, розробці яких присвячена монографія С.М. Стахівського.

Як справедливо наголошує автор, доказування червоною ниткою проходить через весь кримінальний процес і визначає основний зміст діяльності органу дзнання, слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора та суду у кримінальній справі.

З доказуванням пов'язані слідчі й судові помилки, через які нерідко нівечаться людські долі, а тому знання шляхів та способів отримання (збирання, формування) доказів та їх процесуальних джерел, вміння правильно здійснити їх перевірку, чітко дотримання правил і критеріїв оцінки доказів та прийняття на їх підставі законних і обґрунтованих рішень, дозволяє на практиці уникнути багатьох слідчих та судових помилок, а отже захистити конституційні права і свободи та законні інтереси осіб, що притягнуті до орбіти кримінального процесу.

Слід зазначити, що розробка проблем теорії і практики кримінально-процесуального доказування, положень теорії судових доказів протягом сторіч привертала увагу науковців і практиків – найяскравіших постатей процесуалістів, криміналістів та фахівців у галузі розшукової діяльності, серед яких дореволюційні вчені та практики: І.Є. Андрієвський, Я.І. Баршев, С.І. Вікторський, Л.Є. Владимиров, М.Ф. Владимировський-Буданов, В.П. Даневський, М.В. Духовський, І.П. Закревський, О.А. Квачевський, А.Ф. Коні, В.А. Ліновський, П.І. Люблінський, П.В. Макалінський, В.П. Мордухай-Болотський, С.В. Познишев, М.М. Полянський, М.М. Розін, В.К. Случевський, В.Д. Спасович, І.Т. Тарасов, І.Я. Фойницький, В.Я. Фукс, О.П. Чебушев-Дмитрієв та ін.; науковці СРСР, України й інших країн СНД: В.Д. Арсеньєв, Ю.В. Астаф'єв, В.П. Бахін, Д.І. Бєдняков, Р.С. Белкін, А.Р. Белкін, Т.В. Варфолом'єва, В.І. Галаган, В.В. Гевко, В.М. Гмирко, В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, М.М. Гродзинський, М.О. Громов, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, О.Ф. Долженков, Є.А. Доля, В.Я. Дорохов, Г.О. Душейко, О.О. Ейсман, В.І. Жахидський, В.С. Зеленецький, В.К. Знікін, А.Н. Колісниченко, Л.Д. Кокорев, В.О. Коновалова, С.В. Курильов, В.К. Лисиченко, В.К. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.М. Мінковський, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Ю.К. Орлов, М.П. Поляков, В.І. Регульський, Б.Г. Розовський, М.В. Салтєвський, О.П. Снігер'єв, Н.В. Сибільова, М.С. Строгович, В.Ю. Шелітько, В.М. Тертишник, В.Т. Томін, О.І. Трусов, Ф.Н. Фаткуллін, А.А. Хмиров, С.А. Шейфер, М.Є. Шумило, П.С. Елькінд та ін.

Рецензована робота С.М. Стахівського є гідним продовженням подальшої розробки теоретичних і практичних засад доказового права в сучасних умовах реформу-

вання кримінального процесу відповідно до засад демократичної правової держави.

Викладені в монографії С.М. Стахівського теоретичні положення та способи реалізації практичних проблем доказового права дають підстави для висновку про те, що її автор робить значний внесок у розвиток науки кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності (далі - ОРД). Запропоновані автором теоретичні й нормативно-правові конструкції, а також практичні рекомендації мають не лише наукову цінність, а й сприяють вдосконаленню законотворчого процесу та правозастосовної діяльності.

Наукова новизна роботи С.М. Стахівського полягає в тому, що вона є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем теорії судових доказів, яке проведене в умовах реалізації Концепції судово-правової реформи України та розробки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України. В роботі автором пропонується вирішення низки проблем і дискусійних питань теоретичного, законодавчого та практичного характеру. Зокрема, запропоновано змінений концептуальний підхід до засобів доказування у кримінальному судочинстві, згідно якого кримінально-процесуальними засобами доказування є лише докази, тобто, на думку автора, відомості про факти. Обґрунтовано положення, що суд, вирішуючи кримінальну справу є суб'єктом доказування. Проведено розмежування між критеріями й загальними правилами оцінки доказів та їх процесуальних джерел. Комплексно внесені пропозиції щодо захисту доказів у кримінальній справі. Наведено додаткові обґрунтування щодо положення про те, що при оцінці доказів та їх процесуальних джерел орган дзнання, слідчий, прокурор та суд керуються не лише законом, а й професійною правосвідомістю. Розвинуто положення про класифікацію доказів, зроблено висновок про необхідність виключення пункту 2 статті 213 КПК України як такого, що не відповідає принципу презумпції невинуватості. Уточнено роль презумпцій та преюдицій в процесі доказування, роль ОРД та моральних засад у ході кримінально-процесуального доказування тощо.

Заслугує на підтримку послідовно реалізована в монографії ідея про те, що наявність у діяльності суб'єктів доказування суб'єктивних та об'єктивних начал обумовлює необхідність існування доцільності в механізмі прийняття ними процесуальних рішень – вибір, який втілюється в межах нормативних альтернатив.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони є вагомим внеском у науку кримінального процесу, дають поштовх для подальших наукових розробок цієї проблематики; можуть бути використані при підготовці проекту нового КПК України та для вдосконалення інших законодавчих і відомчих нормативно-правових актів, а також діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Рецензована робота є результатом досконального вивчення С.М. Стахівським наукових джерел й узагальнення багаторічної особистої практичної роботи автора на оперативних, слідчих, керівних посадах в органах МВС України,

¹ Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. –К.: НАВСУ, 2005. – 272 с.

а також науково-дослідницької та викладацької роботи в Національній академії внутрішніх справ України де він пройшов шлях від ад'юнкта до начальника кафедри.

Значення рецензованої монографії полягає й у тому, що в ній науковець знайде оригінальні ідеї щодо теорії та практики доказового права, а практик – багато нових і конструктивних рекомендацій, що мають значно підвищити рівень ефективності кримінального процесу, криміналістики й ОРД у сфері доказування у кримінальній справі та в сфері оперативно-розшукового документування.

Простота, лаконічність і доступність викладення складного теоретичного матеріалу, а також його змістовність і переконливість, що ґрунтується на вміло опрацьованому теоретичному матеріалі і значній емпіричній базі, чітке формування проблем та ідей, аргументованість – безсумнівно позитивні риси рецензованої наукової праці, що свідчать про наукову зрілість її автора.

Рецензована праця характеризується логічністю, ясністю викладення матеріалу й має не лише наукове значення, а й може служити гарним посібником для студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів і факультетів, спеціалізованих закладів МВС, СБУ, ДПА, прокуратури та ін., для практичних працівників оперативних підрозділів, слідства, прокуратури, суду, адвокатури, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами кримінального процесу, криміналістики й ОРД.

Разом з цим загальна висока оцінка фундаментальної праці С.М. Стахівського не виключає й окремих зауважень, які повинен зробити рецензент. Цілоком закономірно, що у рецензованій роботі, як і в будь-якому фундаментальному монографічному дослідженні, є спірні та недостатньо висвітлені питання. Так, наприклад, важко погодитися з автором, що до поняття доказів відносяться лише фактичні дані. Така думка, на наше переконання, є не лише хибною з точки зору теорії доказування, а й шкідливою для практики. Очевидно, що доказами в кримінальному процесі є лише сукупність фактичних даних, їх джерел та процесуальної форми. Відсутність будь-якого з зазначених елементів виключає наявність доказу у кримінальній справі. Так, наприклад, не можуть бути фактичні дані визнані доказами у кримінальній справі, якщо не відомо їх джерело, або якщо фактичні дані хоча і отримані з встановлених в ч.2 ст.65 КПК України джерел, але з грубим порушенням процесуальної форми, що виключає їх визнання доказами у кримінальній справі (свідок дав показання із застосуванням до нього тортур; обшук проведений шляхом віроломного “вривання” в квартиру підозрюваного працівників органу дізнання в нічний час без відповідного рішення суду та участі в ньому понятих тощо).

Заслугує на більш докладне висвітлення положення про те, що судове доказування в методологічному плані є суб'єктивним образом об'єктивної дійсності, тобто єдністю джерел і відомостей, які в них містяться.

На наш погляд, є недостатньо обґрунтованим твердження С.М. Стахівського про те, що в перевірці доказів не має місця їх оцінці, оскільки, як вважає автор, в системі процесуального доказування перевірка доказів є самостійним елементом, і не може включати в себе інші елементи даної діяльності, тобто оцінки доказів. Такий висновок автора дає підстави до хибної думки, що нібито оцінка не притаманна всім етапам доказування у кримінальній справі.

Автор справедливо зауважує, що протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів не можуть бути ані доказами у кримінальній справі, ані джерелами доказів, проте ця теза, на нашу думку, потребує більш докладного обґрунтування. Так, не дивлячись на те, що законом України від 21.06.2001 року № 2533-III “Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України” частина 2 статті 65 КПК доповнена новим джерелом доказів – протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, воно на практиці майже не застосовується. Основною причиною цього, як свідчать проведені нами дослідження, є не лише те, що законодавством не передбачено, хто й у який спосіб повинен скласти такі протоколи, яким чином вони повинні бути залучені до кримінального процесу, як повинна бути здійснена їх перевірка у кримінальній справі, а й те, що, виходячи з засад ОРД та доказового права, вони не можуть бути ані доказами, ані його джерелом.

По-перше, тактика застосування оперативно-розшукових заходів, в переважній більшості, особи, які беруть у них участь, технічні засоби, які використовуються під час їх проведення відповідно до закону України “Про державну таємницю” не підлягають розголошенню. Окрім того, функціональне призначення осіб, які проводять більшість оперативно-розшукових заходів, є суто технічним, що не дозволяє їм складати протоколи цих заходів.

По-друге, з огляду на таємність та специфіку оперативно-розшукового провадження (документування), спеціальний статус окремих осіб, що проводять оперативно-розшукові заходи, який виключає їх допит як свідків в разі необхідності, протоколи оперативно-розшукових заходів не можуть відповідати одній з основоположних вимог, що ставляться до судових доказів – перевіряємості їх отримання (збирання, формування), а тому вони не можуть допускатися до кримінального процесу ні в якості доказів у кримінальній справі, ні в якості їх джерел.

Виходячи із зазначеного, з нашого погляду, є доцільною пропозиція С.М. Стахівського з частини 2 статті 65 КПК виключити слова: “протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів”. Разом з цим, з нашої думки, необхідно в цьому зв'язку Кримінально-процесуальний кодекс доповнити новою нормою такого змісту: “Доказами можуть бути відомості про факти, зібрані оперативно-розшуковими підрозділами в результаті оперативно-розшукових заходів, якщо вони отримані з джерел, передбачених частиною 2 статті 65 КПК, і подані органу дізнання, слідчому та суду чи витребувані ними у відповідності до ст.66 КПК України. Не можуть бути доказами відомості, джерело яких невідоме, або його неможливо перевірити”.

Рецензована робота мала б, на наш погляд, ще більш привабливий вигляд, як би автор висловив свою думку щодо інших питань ролі ОРД у кримінально-процесуальному доказуванні. Зокрема, з нашої думки, є доцільним також частину 3 статті 66 КПК України викласти в такій редакції: “Доказами можуть бути визнані будь-які фактичні дані, що подані підозрюваним, обвинувачуваним, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним відповідачем, їх представниками, а також будь-

якими громадянами, підприємствами, установами і організаціями, а також підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність”.

Таке формулювання дефініції частини 3 статті 66 КПК України необхідно для того, щоб підкреслити тезу про те, що докази в готовому вигляді не існують, їх неможливо зібрати чи надати підозрюванім, обвинувачуваним, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним відповідачем, їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами, організаціями й підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Докази у кримінальній справі є результат клопіткої діяльності осіб, що ведуть кримінальний процес (органу дзнання, слідчого, прокурора чи суду). Тому виходячи з принципу безпосередності, лише та особа, в провадженні якої знаходиться кримінальна справа, безпосередньо оцінюючи будь-які фактичні дані, отримані в будь-який передбачуваний законом спосіб у встановленій для кожного окремго виду доказу формі може визнати їх доказами у кримінальній справі. Остаточнo такі фактичні дані стають доказами у кримінальній справі лише з набранням відповідним судовим вироком чинності. Докази формулюються лише в межах кримінального процесу й особою, що його веде.

Оскільки докази, на наш погляд, не збираються і не надаються, а отримуються у встановленому порядку особами, що ведуть кримінальний процес, то назву статті 66 КПК України “Збирання і подання доказів” слід замінити на “Отримання доказів у кримінальній справі”.

Окрім цього, для захисту конфіденційних даних про джерела оперативно-розшукової інформації в ході провадження у кримінальних справах вважаємо слушним у КПК закріпити такі положення:

Погорецький М.А., доцент Національної юридичної академії України, кандидат юридичних наук, доцент

Надійшла до редколегії 08.09.2005

ПОГОРЕЦКИЙ Н.А. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ С.М. СТАХОВСКОГО «ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ДОКАЗАТЕЛЬСТВА»

POGORETSKY N.A. REVIEW ON MONOGRAPH «THEORY AND PRACTICE OF THE CRIMINAL-REMEDIAL PROOF» BY STANOVSKY S.M.

ЗАХИЩЕНІ ТА ПОДАНІ ДО ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У 2005 РОЦІ¹

Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання – канд. дис. 15.01.2005.

Бевзенко В.М. Управління природно-заповідним фондом в Україні: організаційно-правові питання – канд. дис. 12.03.2005.

Бєляєв В.О. Організаційно-тактичні основи оперативного пошуку в місцях зі складною оперативною обстановкою (за матеріалами діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України) – канд. дис. 24.06.2005.

Благовісний С.Г. Організаційно-правові засади діяльності урядів „першої” та „другої” УНР – канд. дис. 08.2005.

Борідко О.А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів – канд. дис.

¹ Позначена дата захисту або запланованого захисту дисертації.